

„Jen napiš opravdu hodně, vždyť víš, jak se na to těším.“

Zpráva o vydávání Korespondence Karla Havlíčka

MAGDALÉNA POKORNÁ

Karel Havlíček (1821–1856), z jehož dopisu mamince Josefě Havlíčkové ze dne 19. března 1840 jsem citovala v názvu tohoto textu, vedl pravidelnou korespondenci od svých studentských let – se svými rodiči a spolužáky, přáteli, se svou snoubenkou Fany Weidenhofferovou a mnoha dalšími. Kromě této osobní korespondence vedl i korespondenci úřední a pochopitelně i redakční. Jako redaktor působil v letech 1846–1851 nejdříve v Pražských novinách (a jejich příloze České včele), od dubna 1848 v Národních novinách (a jejich příloze Šotku). Když byly Národní noviny v lednu 1850 zakázány, vydával od května 1850 v Kutné Hoře Slovan.

Osobní korespondence byla jako součást Havlíčkova literárního odkazu vnímána již velmi brzy po jeho smrti. Nyní začala vycházet v nové edici, která je zamýšlena jako šestisvazková.¹ O jejím významu byli přesvědčeni už jeho současníci (i jeho adresáti), což ovšem neznamená, že se nic z tohoto odkazu v průběhu let nezničilo, ať již

z jakýchkoli důvodů. Jako příklad lze uvést, že Havlíčkovy dopisy zničila Božena Němcová z obav před policejním vyšetřováním, Havlíčkovy dopisy Vilému Gablerovi zase zničil Gablerův otec, a to ze stejných důvodů.² O významu, jaký byl přikládán Havlíčkově korespondenci, výmluvně svědčí nejen množství dodnes zachovaných listů, ale i velký počet páděleků nejrůznější kvality. Již v šedesátých letech 19. století, tedy relativně brzy po Havlíčkově smrti, usiloval Václav Zelený, také borovský rodák, o shromáždění této korespondence pro budoucí využití.³ Toto vědomí závažnosti každého Havlíčkova listu násobila skutečnost, že konkrétně vybrané dokumenty (například Havlíčkovy dopisy Františku Palackému z Brixenu) byly uveřejněny již v roce 1864 ve staročechy vydávaném listu Národ a potvrzovaly svůj očekávaný mimořádný význam. Prvním vydavatelem Havlíčkovy korespondence se ovšem nestal sám Václav Zelený, ale jeho syn Václav V. Zelený v roce 1888, kdy vyšly v Kutné

¹ Robert ADAM – František MARTÍNEK – Petr PÍŠA – Magdaléna POKORNÁ – Lucie RYCHNOVSKÁ (edd.), *Karel Havlíček. Korespondence I. 1831–1842*, Praha 2016.

² Ladislav QUIS, *Z korespondence Havlíčkovy. Sedm listů dra. Viléma Gablera Havlíčkovi do Brixenu*, Zvon. Týdeník belletristický a literární 9, 1909, s. 170–181, 196–198, 230–233, 242–244, zde konkrétně na s. 180.

³ Podrobně pojednala Jaroslava JANÁČKOVÁ, *Rané havlíčkování Václava Zeleného*, in: Václav Zelený, 1825–1875, Havlíčkova Borová 2005, s. 69–78.

Hoře pod titulem *Karla Havlíčka rodinné listy brixenské*. Otcův projekt vydat Havlíčkův životopis a jeho politické spisy i synův záměr zveřejnit Havlíčkovu korespondenci se tak nerealizovaly nejen v úplnosti, ale ani ve větším rozsahu.

Vydavatelem dosud nejrozsáhlejšího celku Havlíčkovy korespondence se od přelomu 19. a 20. století stal Ladislav Quis, který se jako mladík (narozen 1846) účastnil první havlíčkovské slavnosti v Borové dne 17. srpna 1862. Quis vydal nejen Havlíčkovo básnické dílo, ale v roce 1903 i jeho korespondenci.⁴ V příštích letech pak vydával další shromážděné dopisy časopisecky, a také plánoval vydání druhého svazku Havlíčkovy korespondence.⁵ V předválečném období tak vyšel nejen Quisem připravený soubor Havlíčkovy korespondence s Vilémem Gablerem,⁶ ale i dalšími editory zpřístupněné jednotliviny.⁷ Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století vyšly i populárně koncipované

soubory dopisů připravené Karlem Novým⁸ a Miloslavem Novotným.⁹ Poválečné období, lépe řečeno období po únoru 1948 dokázalo sice Havlíčka účelově využívat, ale jeho dílo jako celek tehdy nevyšlo.¹⁰ Ani souborné vydání Havlíčkovy korespondence zatím nebylo uskutečněno; díky Jaroslavě Janáčkové ovšem vyšla hned v roce 1990 práce *Strmé cesty*.¹¹

Zatímco osobní a úřední Havlíčkova korespondence se zachovala – třebaže se značnými a logickými limity – ve značném počtu (přes 1000 jednotek), a to díky jeho vlastní pečlivosti i zodpovědnosti jeho adresátů, redakční korespondenci vnímal už Karel Havlíček bezesporu jinak – spíše jako „pracovní materiál“. To dosvědčuje i skutečnost, že některé z těchto dopisů sám Havlíček využíval jako makulaturu a psával na ně své poznámky či koncepty odpovědí. Osudy této korespondence lze proto mnohdy obtížně vystopovat. Ale přesto se dva unikátní soubory redakč-

⁴ Ladislav QUIS, *Korespondence Karla Havlíčka*, Praha 1903.

⁵ Podrobnosti rozebírá Jaroslava JANÁČKOVÁ, *Nesnáze s uveřejňováním Havlíčkovy korespondence*, in: R. ADAM – F. MARTÍNEK – P. PÍŠA – M. POKORNÁ – L. RYCHNOVSKÁ (edd.), *Karel Havlíček, Korespondence I. 1831–1842*, s. 7–19.

⁶ L. QUIS, *Z korespondence Havlíčkovy*.

⁷ Starší vydané prameny jsou zaznamenány v díle Hynek ŠÍK – Miroslav LAISKE, *Karel Havlíček Borovský. Soupis hlavní literatury o jeho životě a díle*, Praha 1967. Naposledy bibliografii zpracoval Petr PÍŠA, *Karel Havlíček v novější odborné literatuře*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie 61, 2016, č. 3–4, s. 27–38; s důrazem na regionální historiografii pak Petr TVRDÝ, *Literatura se vztahem ke Karlu Havlíčkovi vydaná ve dvacátém století v Německém (Havlíčkově) Brodě*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie 61, 2016, č. 3–4, s. 39–45.

⁸ Karel NOVÝ (ed.), *Korespondence Karla Havlíčka s Fany Weidenhoffrovou*, Praha 1939.

⁹ Miloslav NOVOTNÝ (ed.), *Havlíčkovy synovské listy ze studií*, Praha 1941.

¹⁰ Blíže J. JANÁČKOVÁ, *Nesnáze s uveřejňováním Havlíčkovy korespondence*, s. 7–19.

¹¹ TÁŽ, *Strmé cesty. Karel Havlíček Borovský: z listáře, zápisků a vzpomínek*, Hradec Králové 1990.

ní korespondence zachovaly. V Archivu hlavního města Prahy ve fondu České průmyslové školy se zachoval konvolut dopisů, jež souvisí se sbírkami na tuto školu.¹² Druhým takovým je soubor, který byl Havlíčkovi zabaven 3. července 1848 v souvislosti s jeho vyšetřováním účasti při svatodušních bouřích.¹³ Dopisy, které byly tehdy Havlíčkovi zabaveny z redakčního stolu, mu už vráceny nebyly, a tak – kouzlem nechtěného – jsou dnes v celku uloženy (v počtu 215 jednotek) spolu s ostatními materiály vojenské vyšetřovací komise v Národním archivu v Praze a nabízejí příležitost k důkladné analýze v souvislosti s projektem vydání veškeré Havlíčkovy korespondence.

Projekt nazvaný *Korespondence Karla Havlíčka* navazuje na edici *Korespondence Boženy Němcové*, vydávanou v letech 2003–2007.¹⁴ Pětiletý projekt Havlíčkovy korespondence byl završen vydáním prvního svazku této korespondence z let 1831–1842 (v počtu 134 dopisů). V sou-

vislosti s přípravou tohoto svazku pak vyšla kromě řady časopiseckých studií práce *Karel Havlíček ve světle korespondence*¹⁵ i monografie autorky této stati *Jedna hora vysoká je a druhá je nízká. Karel Havlíček a jeho souputníci ve vzájemné korespondenční a literární komunikaci*.¹⁶

Příprava Korespondence Karla Havlíčka zahrnovala shromáždění všech dostupných (přes 1200) dopisů v domácích i zahraničních archivech, přičemž stěžejním zdrojem pramenného materiálu byl fond Karla Havlíčka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Dopisy byly v archivech ofotografovány, transliterovány a podle přesně stanovených zásad transkribovány.¹⁷ Jde o kriticky ověřenou čtenářskou edici, která je opatřena rozsáhlým poznámkovým aparátem a anotovaným jmenným rejstříkem účastníků Havlíčkovy korespondence, včetně osob v dopisech pouze zmíněných.¹⁸ V publikaci nechybí ani kalendárium života Karla Havlíčka

¹² Tomuto tématu se věnoval ve své práci Jiří ŠTALF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005.

¹³ Podrobně tuto část Havlíčkovy redakční korespondence analyzoval Petr Píša, *Z redakčního stolu Karla Havlíčka: korespondence ve fondu vyšetřovací komise 1848*, in: Lucie Rychnovská – Robert Adam a kolektiv, *Karel Havlíček ve světle korespondence*, Praha 2016, s. 53–68.

¹⁴ Robert ADAM a kolektiv (edd.), *Korespondence Boženy Němcové I.–IV. 1844–1862*, Praha 2003–2007.

¹⁵ L. RYCHNOVSKÁ – R. ADAM a kol., *Karel Havlíček ve světle korespondence*.

¹⁶ Magdalena POKORNÁ, *Jedna hora vysoká je a druhá je nízká. Karel Havlíček a jeho souputníci ve vzájemné korespondenční a literární komunikaci*, Praha 2017.

¹⁷ Zásady transliterace shrnul Robert ADAM, *Edice a analýza korespondence Karla Havlíčka: úvodní informace*, *Práce z dějin Akademie věd* 5, 2013, s. 151–158; Zásady transkripce Robert ADAM – František MARTÍNEK, *Ediční poznámka*, in: R. Adam – F. Martínek – P. Píša – M. Pokorná – L. Rychnovská (edd.), *Karel Havlíček. Korespondence I.*, s. 298–311.

¹⁸ Za zprávu o výsledku grantu děkuji Robertu Adamovi.

a bohatá obrazová dokumentace, pro kterou byly využity fondy Literárního archivu Památníku národního písemnictví i sbírky Národního muzea v Praze, a to zásluhou Lubomíra Sršně.

První svazek obsahuje 134 dopisů z období 1831–1842 (z toho je jich pouze 26 česky, dva polsky a ostatní německy). Německy psával Havlíček tehdy důsledně i rodičům. Tyto dopisy jsou otištěny jak v originále, tak v moderním překladu do češtiny. Současně s vydávanou korespondencí Karla Havlíčka vznikl (a byl již zpřístupněn) Korpus korespondence Karla Havlíčka (alias Kh–dopisy) v Českém národním korpusu.

V průběhu edičních prací vznikají také práce lingvistů, germanistů i odborníků na výzkum komunikace a ediční praxi.¹⁹ Korespondence Karla Havlíčka totiž otevírá velké možnosti pro všestranný výzkum vývoje nejen češtiny od třicátých let 19. století, ale i němčiny této doby, stejně tak jako využívání a role obou těchto jazyků v korespondenční komunikaci. Psaní, ať již z ruky Havlíčkovy, či jemu určených, dokládají jazykovou situaci v tehdejší české společnosti. Vzdělávacím jazykem i jazykem veřejné oficiální komunikace byla němčina, čeština byla frekventovanější jen v soukromém nebo mluveném styku. Vydávaná korespondence tedy mapuje dobu, kdy čeština proniká z řeči mluvené stále výrazněji do dalších komunikačních oblastí, odkud postupně vytlačovala

němčinu. Zároveň jde o období, kdy dochází k formování novodobé spisovné podoby českého jazyka, a tak tato korespondence potvrzuje, jak se norma kultivovaného jazyka ustaluje a do jaké míry se jí dobovým mluvčím daří dodržovat. Dopisy tu umožňují mnohem více, než dobové tištěné texty. Mohou autentičtěji dokumentovat běžnou komunikaci, protože soukromou korespondenci mohli psát a také psali, i ti, kteří nikdy jiný text nevytvořili.²⁰

V prvním svazku Korespondence Karla Havlíčka je například soubor dopisů z let 1838–1840 s Mořicem Příborským, Havlíčkovým přítelem z gymnaziálních let. Až na jeden a to hned první, dopis psaný německy, je další vzájemná komunikace vedena česky. Prvním zachovaným dopisem, který Havlíček napsal, je list ze 16. ledna 1839 a adresován byl právě Příborskému. Řádky, psané oběma mladíky (Havlíčkovy bylo sedmnáct až devatenáct let, Příborskému o rok méně) dokazují špatnou znalost české gramatiky a jsou tak nepřímým svědectvím toho, jak dlouhou a náročnou cestu musel Havlíček zvládnout během několika dalších let, než mu byla od 1. ledna 1846 svěřena funkce redaktora Pražských novin. Příborského i Havlíčkovy dopisy ovšem dokládají samozřejmou bohatou slovní zásobu pisatelů, která pramenila z mluvené řeči, obraznost, schopnost ironie, slovních hříček, žertovného pojmenování i neologizace, expresivity

¹⁹ Naposledy je shrnul P. Píša, *Karel Havlíček v novější odborné literatuře*, s. 27–38.

²⁰ Lucie RYCHNOVSKÁ, *Vybrané jazykové jevy v korespondenci Josefa Tadeáše Klejzara*, in: *táž* – R. Adam a kol., *Karel Havlíček ve světle korespondence*, s. 85–94, zde s. 93.

i neotřelosti výrazů a působí dodnes jako svědectví bezprostřední, živé studentské sounáležitosti. Jiným typem pisatele byl třeba Václav Štulc, pozdější vlivná osobnost českého národního života a představitel církevní hierarchie. Jeho dopisy Havlíčkovi se zachovalo jen několik, nelze tedy zobecňovat, ale v nich je zase zřetelná snaha po archaizaci a patetičnosti češtiny.²¹ Štulcova korespondence se zachovala jen jednostranně, jedno Havlíčkovo psaní je známo jen z policejního výtahu pořízeného ve Vídni a přeloženého do němčiny, a z něj nelze bohužel doložit, jaké jazykové prostředky využíval Havlíček.

Největším konvolutem Havlíčkových dopisů otištěných v prvním svazku jsou ovšem dopisy rodičům. Jsou psány zásadně německy, česky začal Havlíček psát mamince až mnohem později. Tato korespondence je bohužel rovněž jednostranná, zachoval se až ze samého konce sledované doby jediný dopis rodičů, konkrétně otce Matěje Karlu Havlíčkovi.

Havlíčkovy „synovské listy“ ze studií do své edice Ladislav Quis nezařadil, byly vydány až zásluhou Miloslava Novotného v roce 1941. Byly tehdy zveřejněny ale jen česky, kdežto v současné edici jsou zpřístupněny jak česky, tak německy. Německé

dopisy jsou přitom otištěny ve vysvětlivkách v transliterované podobě, nikoli v podobě transkribované, tak jak jsou tištěny dopisy české. K tomuto rozhodnutí bylo přikročeno proto, že transliterace je u německy psaných památek zcela běžná, hraje v tom roli jak tradice a konvence, tak skutečnost, že čtenář, který německy čte, porozumí starším německým textům spíše než česky čtoucí čtenář tehdejší podobě češtiny.²² Na překladech se podílejí (abecedně) Martin Beneš (z polštiny), z němčiny pak Ladislav Futtera, Barbora Kukrechtová, František Martínek, Martina Rybová a Barbora Špádová. Spolupracují s nimi Petr Píša a Jakub Raška. Překlady jsou tedy pořizovány nově se snahou „pisatelův jazyk nearchaizovat ani nemodernizovat“, ale hledat k danému německému výrazu vhodný český ekvivalent z pozdějších, již česky psaných dopisů matce.²³ Takto editované německé texty tedy představují významné obohacení výzkumu dobové podoby němčiny na části českého území, ale nejen to. Přesvědčují také o znalostech a vztahu některých pisatelů k tomuto jazyku. Samotný Havlíček, který němčinu používal v této životní etapě naprosto běžně, na jedné straně apeloval v dopise rodičům ze 13. prosince 1840, aby mu jeho nejmladší bratr, tehdy

²¹ Blíže o těchto dopisech Robert ADAM, *Ozvěny tlukotu srdcí přátelských: korespondence Karla Havlíčka a jeho přátel ze semináře*, in: tamtéž, s. 69–84.

²² Podrobněji Barbora KUKRECHTOVÁ – František MARTÍNEK, *O překládání německy psaných dopisů*, in: R. Adam – F. Martínek – P. Píša – M. Pokorná – L. Rychnovská (edd.), *Karel Havlíček. Korespondence I.*, s. 20–35.

²³ Barbora ŠPÁDOVÁ, *Nejen o paramentech: analýza německo-českého překladu vybraného církevního lexika v rodinné korespondenci Karla Havlíčka*, in: L. Rychnovská – R. Adam a kol., *Karel Havlíček ve světle korespondence*, s. 123–129, zde s. 123.

desetiletý Pepík napsal co nejdřív velmi dlouhý dopis buď latinsky, nebo německy, tedy s jasným záměrem, aby se v jednom z obou jazyků důkladně procvičil. O dva roky později, v dopise z 12. listopadu 1842, když představoval v době svého čekání na pas ve Lvově příteli Františku Jirglovi choť Karla Vladislava Zapa Honoratu Zapovou, rodem Polku, napsal: „*Německy neumí ani slovo, jen po francúzsku, toť víš, že to byla u českého vlastence první dobrá vlastnost, a hned se mi tím pochlubil.*“ Podstatnější budou v této souvislosti ovšem až dopisy z dalších období, tedy vědomého Havlíčkova příklonu k českému národu.

Havlíček a jeho korespondenční partneři nepoužívali jen češtinu a němčinu, ale častěji se, zejména mezi přáteli ze studií, objevovala i latina. Výrazy pocházející z tohoto jazyka Havlíček využíval nejen v souvislosti s liturgickou tematikou (připravoval se konečkonců na kněžské povolání a studoval v arcibiskupském semináři), ale i při pojmenování řady dalších reálií. Vydávaná korespondence tak umožní i výzkum tohoto jazyka v české i německé korespondenční komunikaci v polovině 19. století. Dopisování Karla Havlíčka vyniká svým rozsahem a rozmanitostí korespondenčních partnerů, „mezi něž patří osoby s různým typem vzdělání

a s různou zkušeností s psanou češtinou“,²⁴ dopisy nabízejí využití i francouzštiny (Vilém Gabler)²⁵, angličtina probleskne v dopisech Františka Jirgla a pochopitelně se tu vyskytují i jazyky slovanské.

Výzkum Havlíčkovy korespondence již v této etapě nabízí i další možný úhel výzkumu, totiž historii policejního sledování korespondence. „Tři Havlíčkovy dopisy, jimiž je svazek uzavřen, měly pohnutý osud. Napsány byly česky v závěru roku 1842 ve Lvově, kde Karel Havlíček čekal na vyřízení pasu, aby mohl pokračovat v cestě do Ruska. Odeslány byly 10. ledna 1843 z Brodů na rakousko-ruské hranici. Byly zachyceny policií, ta z nich pořídila výtahy. Jejich originály ovšem ve Vídni v roce 1927 shořely. Zde jsou tedy vydány na základě předešlé edice, připravené Karlem Kazbundou.“²⁶

Postupem času, který bude korespondence mapovat (nejdříve to bude Havlíčkův pobyt v Rusku v letech 1843 až 1844) a zejména období, kdy se dostává jako redaktor do centra českého veřejného života (1846–1851), poskytne budoucímu badání široký vějíř dalších témat – historických, sémiotických i publicistických. Právě k posledně jmenovanému tématu se také vztahuje nový grantový projekt *Publicistika a korespondence Karla Havlíčka*, který běží od roku 2017.

²⁴ Lucie RYCHNOVSKÁ, *Vybrané jazykové jevy v korespondenci Josefa Tadeáše Klejzara*, in: tamtéž, s. 85–94, zde s. 85.

²⁵ Podrobněji již Petr MAREŠ, „*Vypadlo to, ale miserabel pro mne. Vícejazyčnost v korespondenci Karla Havlíčka*“, *Naše řeč* 98, 2015, č. 2, s. 57–70; též, „*Banknoty teď nemám*“: *Vilém Gabler píše Karlu Havlíčkovi*, in: L. Rychnovská – R. Adam a kol., *Karel Havlíček ve světle korespondence*, s. 130–138.

²⁶ Podrobněji k tomu R. ADAM – F. MARTÍNEK, *Ediční poznámka*, s. 298.

Magdalena Pokorná

„Just write a lot, you know how I look forward it.“

Issue Report: Karel Havlíček's Correspondence

(Abstract)

Karel Havlíček (1821-1856) still remains the symbol of Czech journalism and of public opinion. He used to exchange letters with his parents, with friends from his times as a student, later on as the supervisor and editor of *Pražské noviny*, *Národní noviny* and *Slovan* as well as with the authorities and with his readers. The private correspondence was considered part of his literary legacy quite early after his death. Thus 1200 pieces of his correspondence were preserved. An extensive convolute of Havlíček's correspondence was issued by Ladislav Quis in 1903. Now the complete correspondence will be published for the very first time. This project, supported by Grantová agentura České republiky (2012-2015), brought about several publications, including a monography written by the author of this report and in particular the edition of the first volume of the letters (there were 134 letters) from 1831-1842. It included the letters to his parents, which Havlíček wrote in German. The edition makes them accessible in their original version, as well as in their modern translation into Czech language, accompanied by an extended foot-note apparatus and an image gallery. The correspondence opens a lot of great possibilities for diverse research not only on the development of the Czech language from the thirties of the nineteenth century, but also of German at that time, as well as on the usage and the role of both languages in written communication. Along with the edition of the correspondence of Karel Havlíček a corpus of the correspondence of Karel Havlíček (alias Kh-dopisy/ Kh-letters) was set up in *Český národní korpus* (Czech National Corpus). The whole project will include six volumes of the correspondence.

KEY WORDS:

Karel Havlíček; correspondence, journalism, 19th century